

ФЕДІР САРАНА – БІБЛІОГРАФ ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО

У 2008 році дочка Ф. К. Сарани, бібліографа і бібліофіла, Т. Ф. Коровіна (м. Київ) передала на малу батьківщину свого батька частину його наукової спадщини, яка в основному зосереджена у столичних інституціях: відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України, Національному музеї Тараса Шевченка, Музеї книги і друкарства України, науковій бібліотеці Національного університету “Киево-Могилянська Академія”.

Предметом особливої уваги Федора Кузьмовича була творча діяльність українського письменника Юрія Івановича Яновського. Це і стало поштовхом до півстолітнього збирання колекції матеріалів про життя і творчість нашого земляка, яка нараховує понад 450 предметів. За згодою Тетяни Федорівни 235 одиниць колекції було передано до літературно-меморіального музею Юрія Яновського у с. Нечаївці Компаніївського району, а 213 предметів надійшли до фондів Кіровоградського обласного краєзнавчого музею (додатково 10 книг з колекції були включені до його бібліотечного фонду). Саме про фондові матеріали обласного краєзнавчого музею і піде мова у цій роботі: з них 204 одиниць надійшли до основного фонду, 9 – до науково-допоміжного.

Наукове опрацювання колекції Федора Сарани проходило у співпраці з Кіровоградським національним технічним університетом. Під керівництвом М. П. Тупчієнка, старшого викладача кафедри гуманітарної підготовки КНТУ, студентки II курсу економічного факультету (спеціальність “Документознавство та інформаційна діяльність”) Ірина Гонті, Олена Ігнат'єва і Тетяна Тлустій здійснили первинну систематизацію та науковий опис значної частини матеріалів. Завдяки цьому ними були підготовлені курсові роботи – “Документи прожиття та діяльність Ю. І. Яновського в колекції Ф. К. Сарани”, які вони успішно захистили.

Федір Кузьмович Сарана народився 26 вересня 1921 року в селі Юзефівці (тепер с. Йосипівка Новомиргородського району). У 1936 – 1939 роках навчався у Київському бібліотечному технікумі, після у Харківському бібліотечному

інституті. Працював шкільним бібліотекарем, був учасником Другої світової війни, під час якої отримав тяжке поранення. Після демобілізації навчався на історичному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, а у 1952 році з відзнакою закінчив Ленінградський державний бібліографічний інститут. З 1944 року працював у Укрдержвидаві, де познайомився з Ю. І. Яновським, який на той час був головним редактором журналу “Українська література” (з 1946 року – “Вітчизна”). Між ними склалися дружні стосунки на основі любові до книги і українського слова. У спогадах 1982 року “Біля книжкової полиці” Федір Кузьмович згадує, що, ще будучи студентом, прочитав роман “Вершники” та був присутнім на одному з літературних вечорів за участю Юрія Яновського. Після смерті письменника, у 1954 році Федір Сарана брав участь у розборі його спадщини. Протягом 40 – 50-х років складав бібліографію Ю. І. Яновського, яка увійшла у п’ятитомне видання 1958 – 1959 років.

У 60 – 80-х роках Ф. К. Сарана працює завідувачем сектору бібліографії Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, головним бібліографом Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, Головній редакції Української Радянської Енциклопедії, редколегії Української Літературної Енциклопедії. У цей час до кола його інтересів входять питання загального літературознавства, книгодрукування, творчості Тараса Шевченка, Архипа Тесленка, Леоніда Первомайського, Павла Грабовського, Михайла Новицького, Федора Максименка, Івана Нечуя-Левицького, Максима Рильського, Степана Олійника, Миколи Бажана, Михайла Старицького тощо.

Перша ґрунтовна наукова праця дослідника вийшла у 1949 році і була присвячена національному поетові України. До бібліографічного посібника “Т. Г. Шевченко (роки Великої Вітчизняної війни)” було включено різноманітні видання різними мовами народів СРСР від книг до плакатів і листівок. Федір Кузьмович брав активну участь у підготовці двотомного “Шевченківського словника”, який вийшов у світ у 1976 та 1978 роках. Завдяки цій копіткій роботі Федір Сарана став лауреатом Державної премії Української РСР ім. Т. Г. Шевченка (1980 р.). Шевченкіана у творчості дослідника займала ключове місце. Цій темі він присвятив біля 50 робіт, а його внесок у бібліографію Т. Г. Шевченка було гідно оцінено захистом кандидатської дисертації одним із співробітників наукової бібліотеки НаУКМА.

Федір Кузьмович Сарана помер 1 серпня 1995 року в м. Києві, похований на батьківщині – у с. Йосипівці. За життя він підготував кілька статей про Юрія Яновського з нагоди ювілеїв від дня народження (1962 р. – 1, 1972 р. – 2, 1982 р. – 1) та про

роман "Вершники" з нагоди 50-річчя виходу в світ окремим виданням (1985 р. – 1). У 1970 році вийшла його публікація "Слово ставало багнетом" про українську літературу, присвячену подіям Другої світової війни. Виходячи з "Бібліографії праць і виступів у пресі з 1940 року" (рукопис), можна констатувати, що загальний бібліографічний перелік науковця складається з 221 найменування і охоплює період у 43 роки.

Серед матеріалів колекції можна також прослідкувати і епістолярну спадщину Ф. К. Сарани. Це листування з Юрієм Яновським – письменником, Миколою Бажаном – поетом, Сергієм Плачиндою – прозаїком, публіцистом та нашим земляком, Ніною Загрійчук – першим директором літературно-меморіального музею Юрія Яновського у с. Нечаївці Компаніївського району, Володимиром Пісковим – журналістом з м. Новомиргорода, Оленою Ноземцевою – директором обласного краєзнавчого музею (1953 – 1967 рр.), Віктором Погрібним – поетом, публіцистом та земляком. Значний інтерес викликає лист Федора Кузьмовича "Більше вимогливості до прикнижкової бібліографії", надрукований у газеті "Радянська література" за 1958 рік. На аналізі короткої бібліографії книги О. Килимника "Юрій Яновський. Життя і творча діяльність" (1957 р.) автор визначає важливість бібліографічних показників для дослідників, вчителів і студентів, закликає дотримуватися загальноприйнятих правил бібліографічного опису та вказує на факти несумлінної роботи, які призводять до казусів, недоречностей і помилок.

До складу колекції входить 21 примірник прижиттєвих видань Ю. Яновського протягом 1928 – 1953 років (три з них у збірниках), 6 журнальних публікацій 1929 – 1953 років, 2 видання іноземними мовами (болгарською, 1938 року та татарською, 1953 року). Також у колекції є видання пізніших років: 7 збірників 1957 – 1973 років (поряд із творами Ю. Яновського у збірниках надруковано і твори інших наших земляків – Дем'яна Бедного, Івана Микитенка, Натана Рибак, Олени Журливої, Івана Карпенка-Карого), зокремі видання 1958 – 1961 років, 4 журнальні і газетні публікації 1955 – 1990 років. Значну увагу викликають фотокопії автографів Ю. Яновського, датованих 1931 та 1935 роками. Періодичні видання знайомлять нас з діловим листуванням Юрія Яновського з московським перекладачем Павлом Зенкевичем протягом 1930 – 1933 років, дружнім листуванням з кінооператором Одеської кіностудії Данилом Демуцьким протягом 1941 – 1952 років, щоденниковими записами 1927 – 1953 років та нюрнберзькими замальовками 1945 – 1946 років.

До колекції Федора Сарани увійшли і матеріали з українського кінематографа взагалі та кіноспадщини Ю. Яновського зокрема (3 предмети). Особливо цікавою є реклама фільму “Гамбург” за сценарієм Шрайбера і Яновського у журналі “Всесвіт” за 1926 рік.

Колекція Федора Сарани включає спогади друзів, письменників та літературознавців про Юрія Яновського у збірниках і періодиці: Рашель Аркадієвої, Миколи Бажана, Олеся Гончара, Дмитра Гринька, Івана Драча, Юрія Збанацького, Юхима Мартича, Ігоря Муратова, Петра Панча, Максима Рильського, Юрія Смолича, Володимира Сосюри, Леоніда Хінкулова. Серед спогадів і згадки про Івана Микитенка (П. Панча), Марка Кропивницького, Івана Тобілевича, Івана Микитенка, Натана Рибак (Л. Хінкулова), Олександра Довженка (М. Бажана). Юрієм Яновським були підготовлені відвітні спогади про Олександра Довженка та Юрія Збанацького, а про останнього свої спогади написав і Натан Рибак.

Значний прошарок у колекції складає біографічна і критична література про Юрія Яновського книжкового, журнального та газетного варіантів за авторством: Володимира Базилевського (1975 р., 1982 р.), Івана Білодіда (1955 р.), Миколи Зерова (1930 р.), Олега Килимника (1957 р., 1962 р.), Федора Кислого (1972 р.), Григорія Клочека (1982 р.), Анатолія Колісніченка (1982 р.), Леоніда Куценка (1986 р.), Володимира Панченка (1985 р., 1988 р.), Сергія Плачинди (1986 р., 1992 р.), Арона Тростянецького (1959 р., 1962 р.), Антона Хижняка (1987 р.). Серед них імена наших земляків – В. Базилевського, І. Білодіда, Л. Куценка, С. Плачинди, А. Тростянецького та імена людей, чия творча діяльність пов’язана з нашим краєм – М. Зерова, Г. Клочека, В. Панченка. До речі, статтю розстріляного у 1937 році Миколи Зерова “Юрій Яновський” Володимир Панченко передрукував у книзі “Морський рейс Юрія Третього” у 2002 році.

В колекції Федора Сарани є матеріали про вшанування пам’яті Юрія Івановича Яновського з нагоди ювілеїв від дня народження (запрошення, журнали, газети, поштовий конверт, афіші, плакати тощо), про створення літературно-меморіального музею Юрія Яновського у с. Нечаївці Компаніївського району (газета, брошура), про меморіальну дошку Юрію Яновському в м. Києві (книги). Несподіванкою стала етикетка сірникової коробки, предмет зацікавленості філуменістів, присвячена роману Ю. Яновського “Вершники”. Етикетка випущена Борисівським фанерно-сірниковим комбінатом (Білорусь) у 1963 році тиражем 60 екземплярів і

рекламує українську книгу для купівлі та її замовлення у мережі “Книга-поштою”.

Ім'я українського письменника увічнено впровадженням республіканської премії ім. Ю. І. Яновського і обласної комсомольської премії ім. Ю. І. Яновського у галузі літератури, образотворчого мистецтва, музики, театру. З плином часу премії перестали присуджуватись та відголоски про них зустрічаємо у матеріалах колекції Ф. Сарани. В колекції є ілюстративний матеріал про відкриття літературно-меморіального музею Юрія Яновського (фотографії), перебування Ю. Яновського на Букринському плацдармі під час звільнення м. Києва у 1943 році (листівка), про розробку оправи роману “Вершники” І. Селівановим (листівка).

Разом з матеріалами про Юрія Яновського колекція Федора Сарани містить матеріали про письменника Івана Микитенка (автор Л. Куценко), його сина і літературознавця Олега Микитенка, скульптора Олександра Ковальова, актора Гната Юру, композитора Юлія Мейтуса, поета Саву Голованівського, педагога Василя Сухомлинського, письменника Володимира Винниченка. До її складу входять дві радянські листівки з закликом до звільнення м. Києва – “Люди славного Києва!” (1943 р.) та західноукраїнських територій – “До інтелігенції Дрогобича, Станіслава і славного стародавнього Львова” (1944 р.), де серед прізвищ українських діячів є й прізвище Ю. Яновського.

Постать Юрія Яновського в українській літературі ще й досі літературознавством віднесена до когорти пролетарських представників. Новітній же час приніс переосмислення і відкриття нових фактів життя і творчості Ю. Яновського. Наголос на нових акцентах зробили В. Панченко у літературному нарисі “Морський рейс Юрія Третього” (2002 р.) і літературному проекті “Текст+контекст” – “Патетичний фрегат: Роман Юрія Яновського “Майстер корабля” як літературна містифікація” (2002 р.) та Г. Гусейнов у художньо-документальному життєписі “Господні зерна” (2000 – 2005 рр.) і документальній повісті “Піщаний Брід і його околиці” (2007 р.). Сучасних дослідників захоплює неоромантизм раннього етапу творчості класика української літератури, почуття кіноперспективи в його літературних творах.

Саме це стало поштовхом до звинувачень письменника у націоналізмі, космополітизмі, плазуванні перед культурою “буржуазного Заходу”, культурі біологізму і натуралізму, песимістичному скепсисі, невірі в інтелект людини, кабінетності (відриві від життєвої правди), штучності, фальшивості, нежиттєвості і декадентстві. Перші звинувачення прозвучали у 1947 році на пленумі Спілки радянських

письменників України у доповіді О. Корнійчука “Про виконання Спілкою радянських письменників України постанови ЦК ВКП(б) про журнали “Звезда” і “Ленинград”. Цькування письменника тривало і у 1948 році на II з’їзді Спілки радянських письменників України у доповіді голови правління О. Корнійчука “Стан і чергові завдання української радянської літератури” та у 1949 році на II пленумі правління Спілки радянських письменників України у доповіді Любомира Дмитренка “Підсумки XII пленуму правління Спілки радянських письменників СРСР та стані завдання театральної і літературної критики на Україні”. До переліку творів, що підпали під радянську критику, потрапили “Роман Ма”, “Чотири шаблі”, “Майстер корабля”, “Жива вода (Мир)”, “Вершники”, “Київські оповідання”, окрім двох новел з передостаннього роману (“Подвійне коло” та “Шаланда в морі”), одна з яких і сьогодні вивчається у програмі загальноосвітньої школи. Лише за сприянням редактора московського журналу “Знамя” Всеволода Вишневського за збірку “Київські оповідання”, яка вийшла у 1948 році, Юрію Яновському в 1949 році було присуджено Сталінську премію за 1948 рік III ступеня (25 000 крб.) у номінації “Художня проза”. За переказами, після смерті Ю. І. Яновського, його мати – Марія Мусіївна віддала заощадження, в тому числі і державну премію, на потреби Чигиринського Свято-Троїцького жіночого монастиря, в якому у свій час виховувалася. Цей монастир з XVIII століття був центром золотошвейного ремесла, вишивки та гаптування, тому і стає зрозумілим захоплення матері письменника різними видами рукоділля (вишивкою та плетінням) протягом усього життя (декілька з цих речей зберігаються у фондах музею). Щодо переказу, то він назавжди залишиться красивою легендою, оскільки у 30-х роках ХХ століття храми та дзвіниця монастиря були зруйновані і ніколи не відновлювалися. Матеріали ж пленумів, з’їзду та нагородження Ю. Яновського представлені в колекції Федора Сарани періодичними та брошурними виданнями.

З переданої колекції можна почерпнути цікаві відомості про архів Юрія Яновського, який його мати передала в Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР у 1958 році. А саме, про підготовку творів тематики визвольних змагань, про переробку роману “Мир (Жива вода)”, про незавершену історичну драму про Тараса Шевченка, про наміри написати твори, присвячені Київській Русі, Київській духовній академії, історії України кінця XVI – початку XVII століття, Лесі Українці та Марії Заньковецькій, ролі жінки в історії народу від княгині Ольги до його сучасниць, зняти фільм про Тараса Григоровича Шевченка.

З огляду на краєзнавство твори Юрія Яновського цікавлять читача згадками біографічного характеру про Тобілевичів, М. Кропивницького, Г. Юру, О. Гіталова. Територіально наш край представлений Компаніївкою, Долинською, Веселими Боковеньками, Знам'янкою, Хутором Надією. А обласний центр Кіровоградщини у спадщині Ю. І. Яновського відображений від історичних назв – Єлисаветград, Єлисавет, Єлдибеш, Кіровоград до поетичної назви – Байгород в однойменній повісті.

Останнім академічним виданням творів Юрія Яновського став п'ятитомник, який вийшов у світ протягом 1982 – 1983 років. Базовою основою для нього стало видання 1958 – 1959 років, участь у роботі над яким, як вже зазначалося, брав Федір Сарана. Рекламна афіша Держлітвидаву з колекції Ф. Сарани відкриває новий факт з історії підготовки передостаннього видання творів письменника. Згідно з рекламою 1958 року про передплату було заявлено про вихід чотирьох томів та, з включенням віршів, перекладів і публіцистики, воно стало п'ятитомним, але, як і останнє, не повним.

Достеменно відомо, що Юрій Яновський неодноразово переробляв свої твори (п'єса “Дума про Британку” має 8 редакцій). Як і брати Аркадій та Борис Стругацькі, автори роману “Залюднений острів”, за яким у 2008 році в Росії було знято досить гучний однойменний фільм, Ю. Яновський вимушений був змінювати тексти своїх творів на догоду радянській цензурі. У першу чергу це стосується роману “Жива вода” (1947 р.), який у 1956 році вдруге вийшов під назвою “Мир” і на сьогодні має подвійну назву. Яскравими прикладами невігластва стало виключення з роману думок про українську мову: “Найперше, – зачарувала мова, якою говорили в садку. Джен нічого не могла второпати, хоч і вчилася російської мови цілий рік, – “Я розумію тільки окремі слова...” – “Не нарікайте на вчителів... тут інша мова слов'янського кореня...” та етнографічних замальовок: “Це було захоплююче видовище, бо сорочку мала вишиту, як вимальовану, корсетку – миргородської роботи, плахту-синітку, на голові – кораблик, на шиї – коралі з дукатами разків на двадцять, підтичка виглядала по формі... хоч бери та став усю під скло!” тощо. Роман же братів Стругацьких вийшов у 1971 році з 980 змінами і тільки у 1991 році автори відновили 896 виправлень. Першодруки ж Юрія Яновського є маловідомими читачеві і, на жаль, ситуація з виправленнями творів і досі залишається невивченою.

До складу колекції входять і два альбоми з газетними, журнальними і книжковими вирізками, присвяченими життю і творчості Юрія Яновського. Хронологічно вони охоплюють період від 1926 до 1990 року,

значна їх кількість належить до 40 – 50-хроків ХХ століття, а загальна чисельність нараховує 770 одиниць.

Колекція Федора Кузьмовича Сарани стала вагомим доповненням фондової збірки Кіровоградського обласного краєзнавчого музею. Підтримка ж дружніх стосунків з дочкою науковця, Тетяною Федорівною, надасть змогу із часом розширити колекцію сімейними фотокартками та особистими речами Федора Сарани. Адже загальнозрозумілим є те, що подібні предмети значно збагатять експозиційний вигляд колекції у майбутніх виставках.

Джерела та література

1. Босько В. М. Визначні постаті Степової Еллади / Володимир Миколайович Босько. – Кіровоград : ВЦ “Інформаційна мережа”, 2004. – 380 с. – (Історико-краєзнавче видання).
2. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2006рік : Люди. Події. Факти / Володимир Миколайович Босько. – Кіровоград : ЦУВ, 2005. – 140 с. – (Історико-краєзнавче видання. Довідник).
3. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2007рік : Люди. Події. Факти / Володимир Миколайович Босько. – Кіровоград : Полімед-Сервіс, 2006. – 162 с. – (Історико-краєзнавче видання. Довідник).
4. Гусейнов Г. Д. Господні зерна : в 8 кн. / Григорій Джамалович Гусейнов. – Кривий Ріг – Дніпропетровськ : ПП “Видавничий дім” – “Січ”, 2000–2005 – .– (Літературно-художнє видання; 8 кн., P.S., P.P.S.).
5. Гусейнов Г.Д. Піщаний Брід і його околиці : Документальні повісті / Григорій Джамалович Гусейнов. – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2007. – 492 с. – (Художньо-документальне видання).

6. Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область / [Сиволап Д. С., Безтака П. М., Богуцький А. А. та ін.]; під. ред. П. Т. Тронька. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1972. – 816 с. – (Історія міст і сіл Української РСР в 26 т. / Ін-т історії АН УРСР).
7. Кілессо С. К. Архітектурні та мистецькі скарби Богданового краю / Сергій Костянтинівич Кілессо. – К.: Техніка, 2000. – 144 с. – (Серія “Національні святині України”).
8. Кіровоградський обласний краєзнавчий музей. – Колекція Сарани Ф. К. про життя і діяльність Яновського Ю. І. – КОКМ. – КОМ-43831; НД-6822-6827; ФД-11571-11573.
9. Літературний словник Кіровоградщини: [бібліографічні статті / авт.-упоряд. Л. Куценко]. – Кіровоград : Кіровоградське держвидав, 1995. – 128 с. – (Кіровоградська організація СПУ).
10. Митрофаненко Ю. Народне повстання елисаветрадців проти загону М. Никофорової (Марусі) – історична основа повісті Ю. Яновського “Байгород” / Ю.Митрофаненко // Вежа. – 2006. – №18. – С. 126–148.
11. Панченко В. Є. Морський рейс Юрія Третього / Володимир Євгенович Панченко. – Кіровоград : ПВЦ “Мавік”, 2002. – 148 с. – (Літературознавчий нарис).
12. Патетичний фрегат : Роман Юрія Яновського “Майстер корабля” як літературна містифікація / [упоряд. В. Панченко]. – К. : Факт, 2002. – 344 с. – (Літ. проект “Текст+контекст”. Знакові літ. доробки та навколо них).
13. Посвистак О. Бібліограф Ф. Сарана – визнаний вчений та громадський діяч / О. Посвистак // Бібліотечна планета. – 2002. – №2. – С. 28–30.
14. Посвистак О. Внесок Федора Сарани в збагачення бібліографічної шевченкіани / О. Посвистак // Вісник Книжкової палати. – 2003. – №12. – С. 37–39.
15. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: підруч. / [Горбач Н. Я., Гелей С. Д., Росінська З.П. та ін.] – Л. : Каменяр, 1992. – 168 с. – (Навчальне видання).
16. Українська Радянська Енциклопедія / [гол. ред. М.П.Бажан]. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1959–. –Т. 16 : Цементация – Ь. – 1964. – 632 с. – (Гол. ред. УРЕ).
17. Федір Кузьмович Сарана. Біобібліографічний покажчик / [Укл. Королевич Н. Ф., Зубець Ю. С.]. – Київ:Держ. бібл.України, 1993. – 28 с. – (Київський державний інститут культури).
18. Фильмы свободного поиска / Фильмы... // Украина-Центр. – 2009. – №1 (785). – 1 января.
19. Шевченківський словник: у 2 т. / [редкол. Айзеншток І. Я., Афанасьєв В. А., Бажан М. П. та ін.]. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1976–1978. – (Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР).

20. Яновський Ю. І. Твори : в 5 т. / Юрій Іванович Яновський. – К.: Держлітвидав України, 1958–. – Т. 5: Вірші. Публіцистика. – 1959. – 424 с. – (Твори).

21. Яновський Ю. І. Твори : в 5 т. / Юрій Іванович Яновський. – К.: Дніпро, 1982–1983–. – (Твори).